

# Akatemia laajenevissa tehtävissään

Keijo Virtanen

**Hannu Heikkilä: Suomen Akatemian historia III. Kilpailu ja yhteistyö 1983–2003, SKS 2007.**

Teoksensa esipuheessa dosentti Hannu Heikkilä ottaa tavoitteekseen tarkastella ensisijaisesti Suomen Akatemian organisaatiota ja toimintaa tieteen rahoittajana ja jättää Akatemian tuella tehdyn tutkimuksen käsittelyn vähemmälle. Valinta on pariin viime vuosikymmeneen ajoittuvan haastavan ja monisäikeisen kohteen kannalta ymmärrettävä mutta asettaa lukijan odottamaan puuduttavaa lukukokemusta.

Onneksi Heikkilä ”pettää” sikäli myönteisesti, että laajassa kirjassa käsitellään myös suomalaista tiede- ja yliopistopolitiikkaa ja sen kytkeytymistä kansainvälisiin kehitystrendeihin. Myös Akatemian ja sen toimikuntien linjauksia rahoituksen suuntaamiseksi käsitellään paikoin hyvinkin monipuolisesti.

Vuonna 1992 opetusministeriön aloitteesta asetettu kansainvälinen arviointiryhmä totesi, että Akatemian oli noustava tutkimuksen rahoittajasta yliopistojen, tutkimuslaitosten ja yksityissektorin tutkimuskoordinaattoriksi ja muutenkin tiedepoliittiseksi toimijaksi. Kun Akatemian mahdollisuudet rahoittaa tutkimusta lisäksi kaksinkertaistuivat puolessa vuosikymmenessä 1990-luvun puolivälistä lähtien, välineet välttämättömille uudistuksille ja kasvavat odotukset suomalaisen tutkimusjärjestelmän kehittämiseksi Akatemian toimin olivat olemassa.

Vuonna 1983 kauppaja teollisuusministeriön alaisuuteen perustettu Teknologian kehittämiskeskus (Tekes) nousi nopeasti Akatemian kumppaniksi ja kilpailijaksi tutkimusrahoituksen tukijana. Lisäksi Suomen itsenäisyyden juhlarahasto (Sitra) on osallistunut innovaatio-toiminnan rahoittamiseen jo neljän vuosikymmenen ajan.

Innovaatiojärjestelmän käsite tuli Suomessa laajempaan tietoisuuteen vasta 1990-luvun alussa valtion tiede- ja teknologianeuvoston Katsaus 1990 -asiakirjan myötä. Neuvosto saattoi nojata esimerkiksi yhdysvaltalaisen professorin Michael E. Porterin samoihin aikoihin kehittämään klusterianalyysiin. Sen mukaan kansakunnan kilpailukyky riippuu sen kyvyistä innovaatioihin ja uudistuksiin. Yritykset ja

julkiset toimijat menestyvät, mikäli ne pystyvät organisoimaan toisiinsa sidoksissa olevat yritykset ja toimialat, siis klusterit, toimimaan yhdessä.

Tämä on tärkeää, koska viimeksi kuluneita paria vuosikymmentä on leimannut taloudellisen kilpailukyvyyn ja sen mukana tieteen sovellettavuuden idea niin meillä kuin muuallakin – mutta etenkin meillä. Pitkäaikainen tiedepoliittikan vaikuttaja, akateemikko Erik Allardt kritikoijoi jo 1990-luvun puolivälissä mutta myös 2000-luvulla yrityksiä kytkä innovaatio-sana kaikkeen tieteelliseen toimintaan. Hän näki sen vieraana erityisesti perustutkimukselle. Tätä kirjoittaessani uutisoidaan, että suomalaiset pitävät kulttuurin merkitystä omassa elämässään vähäisempänä kuin useimpien OECD-maiden kansalaiset. Tai ei kai se mikään uutinen ole, sillä onhan lähes kaikki toiminta kulttuurista tekniikkaan nyky-Suomessa kytketty tuotteistamisen ja kilpailukyvyyn (vale)kaapuun.

On hyvä, että Heikkilä käsittelee monissa kohdin ja monipuolisestikin Suomen Akatemian asemaa kaikkien tieteiden perustutkimuksen rahoittajana ja linjaajana niiden paineiden keskellä, jotka nousevat valtion ja elinkeinoelämän taholta. Vuonna 1963 perustetun valtion tiedeneuvoston muuttuminen valtion tiede- ja teknologianeuvostoksi vuonna 1987 loi jännitettä perustieteen, sen välittömien sovellusten sekä tutkimus- ja tuotekehitystoiminnan välille, koska neuvoston painotusten katsottiin suosivan soveltavaa teknologiaa perustutkimuksen kustannuksella. Näin varmaan olikin, mutta samalla kannattaa muistaa, että rahoituksen kasvaessa myös ”pehmeiden” alojen rahoitus lisääntyi, vaikka niiden osuus rahoituksen kokonaisuudesta pienenikin.

Tärkeää on myös, että eri tahojen yhteistyö on ollut omiaan yhtenäistämään suomalaista tutkimusjärjestelmää. Kuten Heikkilä osuvasi kirjoittaa, Akatemian toimikuntien vuonna 1997 laatima ensimmäinen laaja-alainen raportti Suomen tieteen tilasta ja tasosta päättyi ennennäkemättömään hehkutukseen suomalaisen tutkimusyhteistyön erinomaisuudesta eikä raportissa ollut jälkeäkään varauksellisuudesta innovaatiopolitiikkaa kohtaan. Keskeinen syy tälle oli Akatemian rahoituksen merkittävä kas-

vu sekä julkilausuttu näkemys, että perustutkimus sekä kaikki suorittaja- ja rahoittajatahot kuuluvat suomalaisen yhteiskunnan kehittämisen, siis innovaatiotoiminnan, piiriin.

Huolimatta siitä, että Akatemia ja Tekes ovat tehneet 1990-luvulta lähtien paljon yhteistyötä suurien tutkimusohjelmien, tutkimuksen huippuyksikköjen ja viimeksi vaikkapa ulkomaisen huippututkijoiden rekrytointia edistävässä FiDiPro-ohjelmassa, yliopistoille Akatemian perustehtävä koko tiedekentän kattavana rahoituskanavana ja tutkimuspolitiikan linjaajana on olennaisen tärkeä. Yli 80 prosenttia Akatemian rahoituksesta suuntautuu yliopistoihin, ja monet humanistiset ja yhteiskuntatieteelliset tutkimusalat ovat lähes täysin riippuvaisia Akatemiasta.

Kuten Heikkiläkin kuvaa, yliopistojen omat mahdollisuudet tutkimuksen ja siihen nojaavan koulutuksen kehittämiseen ovat nykyisin hyvin rajalliset ja jatkuvasti heikkenemässä. Julkiset toimijat ja elinkeinoelämä eivät luota yliopistojen kykyyn suorittaa tehtäviään ilman rahallisia korvamerkintöjä. Ja kun valtion rahoituksella toimii muista maista poiketen myös mittava soveltavien sektoritutkimuslaitosten rypäs, ei ole ihme, että etenkin monialaiset yliopistot katsovat herkällä silmällä keskeisen tutkimusrahoittajansa, Suomen Akatemian, linjauksia.

Hannu Heikkilä osallistuu kirjallaan ainakin historioitsijan näkökulmasta ajankohtaiseen, suorastaan murrosvaiheessa olevaan keskusteluun suomalaisen tiedejärjestelmän tulevasta suunnista. Heikkilä luo lähihistorian perspektiiviä näihin keskeneräisiin ja käynnissä oleviin prosesseihin. Akatemian organisaatiomuutokset (siirtyminen neljään tieteelliseen toimikuntaan, hallituksen keskeinen rooli tiedepolitiikan linjauksissa, pääjohtajan aseman vahvistuminen koko viraston päällikkönä, tutkijoiden nostaminen johtaviin virkoihin, Akatemian henkilökunnan kasvu rahoituksen kasvun myötä ja niin edelleen) ovat olleet tietenkin tärkeitä ja olennaisiakin 2000-luvun Akatemian huippuyksikkö-, tutkimusohjelma- ja tutkijakouluohjelmien linjaamisessa ja hallinnoimisessa.

Kaiken tämän Heikkilä esittää ansiokkaasti, jopa käsikirjamaisesti tulevaa historiankirjoitusta ajatellen. Valaisevaa on myös lukea niitä argumentteja, joilla yliopistot ja muut lausunnonantajat perustelivat vastustavia tai ainakin kriittisiä kantojaan milloin tutkijakoulujen, mil-

loin tutkimuksen huippuyksikköjen perustamissuunnitelmista.

Toisaalta Heikkilä kuittaa liian lyhyesti ainakin tutkijayhteisöä kiinnostavat tieteenalarvioinnit. Sen sijaan hän antaa enemmän tilaa tasa-arvon vahvistamiselle tutkijayhteisössä sekä tutkimusetiikalle – tärkeitä teemoja toki molemmat. Hän on tiukasti kiinni tässä hetkessä omistaessaan tutkimuksensa kaksi viimeistä käsitteilylukua nuoriin tutkijoihin sekä tutkimusjärjestelmämme kansainvälistymiseen. Etenkin professori Reijo Vihkon kausi Akatemian pääjohtajana (1996–2004) merkitsi kansainvälisen vuorovaikutuksen läpimurtoa. Nuorten tutkijoiden systemaattinen kouluttaminen lähti puolestaan liikkeelle akateemikko Olli Lehdon 1980-luvun lopun tutkijankoulutustoimikunnasta, joka suositti tohtorien määrän nostamista 600:aan vuosituhannen loppuun mennessä. Nyt valmistuu vuosittain jo lähes 1 500 tohtoria.

Heikkilän yli 500-sivuinen kirja päättyy virkkeeseen: “Suurena kysymyksenä oli 2000-luvun alussa edelleen se, miten saada Suomessa toimivaan tiedeyhteisöön lisää korkeatasoisia ulkomaisia tutkijoita.” Näin on ollut ja on varmaan tulevaisuudessakin, mutta vähintään yhtä suuri kysymys on, miten hyödynnetään omien tutkijakoulujemme tulos, tuhansien nuorten tohtoreiden korkeatasoinen osaaminen. Ei kai tutkijakouluja pystytetty vain tohtorien määrän lisäämiseksi?

Hannu Heikkilän ajankohtaisen ja tärkeän kirjan tehtäviin ei kuulu vastata vielä tähän kysymykseen, mutta seuraavan, ehkä 2030-luvulle ulottuvan osan täytyy. Tulevaisuudessa on otettava kantaa myös siihen nykylinjaukseen, että Akatemian rahoitusmyönnöissä painotetaan hakemusten kytkeytymistä erilaisiin suuriin tutkimuskokonaisuuksiin yksilötutkijoiden joskus “kummallistenkin” suunnitelmien kustannuksella. Olisiko individualistiselle tutkimukselle kuitenkin annettava enemmän tilaa kuin nyt tehdään?

*Kirjoittaja on kulttuurihistorian professorin virasta virkavapaana oleva Turun yliopiston rehtori.*